

ACHTERGRONDENTEKST

1. *NEDERLAND ALS DEMOCRATIE*

1700-1800 Tijd van pruiken en revoluties

Eind achttiende eeuw hadden de patriotten in de Republiek kritiek op de macht van de stadhouder en regenten. Zij haakten aan bij de ideeën uit Frankrijk over meer vrijheid en gelijkheid voor de burgers. In Frankrijk brak in 1789 een revolutie uit. De koning en veel edelen werden gedood. Er kwam een bestuur van burgers. Met de hulp van Franse troepen verdreven de patriotten in de Republiek de stadhouder prins Willem V van Oranje. De rijke kooplieden/regenten verloren hun macht. De stadhouder vluchtte naar Engeland. De patriotten richtten in 1795 de Bataafse Republiek op. Nederland werd één staat met een centraal bestuur, niet meer een verzameling van zelfstandige provincies. De Staten-Generaal met vertegenwoordigers van de besturen van de gewesten werd vervangen door een parlement. De eerste democratische verkiezingen in Nederland vonden plaats, hoewel alleen mannen ouder dan 21 jaar mochten kiezen. Maar al snel bleek de Republiek een speelbal in Franse handen.

1800-1900 Tijd van burgers en stoommachines

In 1806 bepaalde de Franse keizer dat zijn broer Lodewijk Napoleon koning werd van het Koninkrijk Holland. Vier jaar later werd Nederland zelfs ingelijfd bij Frankrijk. Toen er een einde leek te komen aan de heerschappij van Napoleon keerde Prins Willem van Oranje, de zoon van de inmiddels overleden stadhouder Willem V, terug naar Nederland. Er kwam een nieuwe grondwet en Willem van Oranje werd als koning ingehuldigd. Nederland werd zo in 1815 een constitutionele monarchie (een koninkrijk met een grondwet). Het Nederlandse parlement werd opgesplitst in de

Eerste en Tweede Kamer. Het parlement had nauwelijks macht. De koning benoemde de leden van de Eerste Kamer. De leden van de Tweede Kamer werden door de provinciale staten gekozen. De koning kon ambtenaren benoemen en de Tweede Kamer wegsturen. Willem I probeerde waar hij kon het parlement te omzeilen en regelde veel zaken bij Koninklijk Besluit (zonder wetgeving).

Liberalen waren niet tevreden met het bestuur. Ze wilden meer inspraak. De macht van de koning zou moeten worden vastgelegd en ministers en Tweede Kamer moesten meer verantwoordelijkheid krijgen. In 1848 braken in andere Europese landen revoluties uit die tegen de koning waren gericht. Koning Willem II liet de liberaal J.R. Thorbecke toen een nieuwe grondwet maken. Daarin werd vastgelegd dat de ministers, en niet de koning, politiek verantwoordelijk waren voor alle besluiten. De vorst werd ontheven van zijn politieke functie. De invloed van de Staten-Generaal werd vergroot en het parlement kreeg meer middelen in handen om de regering te controleren en wetten aan te passen. De Tweede Kamer werd voortaan rechtstreeks gekozen door de rijkste burgers. De grondwet van 1848 vormt tot op heden de basis van de Nederlandse parlementaire democratie.

De leden van de Tweede Kamer gingen steeds meer hun krachten bundelen op basis van godsdienst of politieke overtuiging. Uit lokale en regionale kiesverenigingen ontstonden langzamerhand landelijke politieke partijen. De oprichting van de partijen hing samen met de schoolstrijd en de strijd voor het algemeen kiesrecht. De schoolstrijd ging over de vraag of de overheid niet alleen de openbare, maar ook de bijzondere scholen (protestant of katholiek) moest financieren. De eerste politieke partij was de protestantse Anti-Revolutionaire Partij, die in 1878 werd opgericht door de predikant Abraham Kuyper. Ook de katholieken, liberalen en socialisten richtten

hun eigen partij op. De socialisten kwamen op voor de grote groep fabrieksarbeiders die sinds de industrialisatie van Nederland ontstaan was. De partij van de socialisten, de SDAP, voerde ook strijd voor algemeen kiesrecht. De Vereniging voor Vrouwenkiesrecht streed onder leiding van Aletta Jacobs voor vrouwenkiesrecht. In die tijd was sprake van een eerste 'Feministische Golf', in de jaren zestig gevolgd door een tweede.

1900-1950 Tijd van Wereldoorlogen

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd in 1917 het algemeen kiesrecht voor mannen ingevoerd op basis van evenredige vertegenwoordiging. Dit betekende dat de zetels in de Tweede Kamer werden verdeeld op basis van het aantal stemmen dat op een partij was uitgebracht. Het districtstelsel behoorde tot het verleden. Ook vrouwen konden voortaan in de Kamer gekozen worden. In 1919 volgde de invoering van het algemeen kiesrecht voor vrouwen.

Op basis van politieke ideologie of geloofsovertuiging zetten de burgers zich in voor hun eigen belang en dat van hun geestverwanten. De Nederlander was in werk, ontspanning en gezin gebonden aan een 'zuil'. Dit verschijnsel wordt verzuiling genoemd. In socialistische kring betekende dit lidmaatschap van een vakbond, stemmen op de SDAP, luisteren naar de radio-uitzendingen van de VARA, als krant 'Het Volk' en actief zijn in een 'rode' sport- of toneelclub. Was men gereformeerd dan vertrouwde men op de ARP, de NCRV, 'De Standaard' en een jongelingen- of meisjesvereniging.

Mede onder invloed van de onvrede die in de samenleving ontstond als gevolg van een economische crisis, ontstond in Duitsland in de jaren dertig een nationaal-socialistische beweging. Nederland kende ook een nationaal-socialistische partij: de NSB onder leiding van Anton Mussert. Het nationaal-socialisme was een anti-democratische beweging. De democratie zou volgens nationaal-socialisten voor verdeeldheid zorgen. Het land zou geleid moeten worden door een sterke man. Toen de Duitsers Nederland binnenvielen weken koningin en regering uit naar Engeland. De Duitse bezetting betekende het einde van de Nederlandse democratie. De persvrijheid werd afgeschaft, politieke partijen werden verboden.

1950-2000 Tijd van televisie en computer

Na de Tweede Wereldoorlog waren velen ervan doordrongen dat alleen door een goede onderlinge samenwerking herstel van het land mogelijk was. Symbool van de wederopbouw werd Willem Drees. Hij legde als premier van verschillende kabinetten de grondslag voor de opbouw van de verzorgingstaat.

Het zoeken naar consensus was in de jaren zestig voorbij. Er was sprake van polarisatie in de samenleving: verschilpunten werden hard tegen hard uitgevochten. Nieuwe politieke bewegingen, zoals D66 en DS70, brachten meer dynamiek in de Tweede Kamer. D66 wilde meer invloed van de bevolking op de politiek door invoering van het referendum en door rechtsreekse verkiezingen van de premier en de burgemeester.

De woordenstrijd bleef niet beperkt tot de Haagse kringen. Het politieke debat werd overal gevoerd, bijvoorbeeld rond de plaatsing van kruisraketten op Nederlands grondgebied. Regelmatig gingen grote groepen burgers de straat op om de politieke besluitvorming te beïnvloeden. De bezetting van het Maagdenhuis (1969), het bestuurlijk centrum van de universiteit van Amsterdam, is een voorbeeld van een buitenparlementaire actie (een actie waarmee mensen buiten het parlement om invloed op de besluitvorming van de overheid proberen uit te oefenen). Groepen

jongeren keerden zich tijdens deze 'roerige jaren zeventig' tegen de consumptiemaatschappij en eisten meer inspraak op scholen, werk en universiteiten. Hoewel de protestgroepen relatief klein waren bevorderden ze de gedachte dat de bevolking recht heeft op medezeggenschap.

Mede door de komst van gastarbeiders en vluchtelingen kreeg Nederland aanzienlijke minderheden uit niet-westerse culturen. Er ontstond wat men noemde een multiculturele samenleving. Integratie was rond 2000 een belangrijk thema in het politieke debat. De moord op politicus Pim Fortuyn (2002) en Theo van Gogh (2004) versterkten de discussie over integratie, vrijheid van meningsuiting en democratie.

Ontleend aan: www.tweedekamer.nl/ en MeMo, geschiedenis voor de tweede fase (havo).

2. Ontwikkelingen in Europa

De moderne tijd (± 1800 - ± 1945)

Rond 1800 begon de moderne tijd. Zoals vaker bij periodisering is er niet een algemeen geaccepteerd beginpunt. Jaartallen die vaak gehanteerd worden zijn 1789 (Franse Revolutie), 1815 (nederlaag van Napoleon), 1848 (Revolutiejaar) en 1870 (het begin van de Frans-Duitse Oorlog). Het gebruikelijkst is om de Moderne tijd met de Franse Revolutie te laten beginnen.

Franse Revolutie

De Moderne Tijd begon met de Franse Revolutie. In juni 1789 werd na meer dan 175 jaar de Staten-Generaal bijeen geroepen. Op 14 juli werd de Bastille bestormd. De macht van adel en geestelijkheid werd teruggedrongen en in het derde jaar van de revolutie werd het koningshuis afgeschaft. Frankrijk werd een republiek met een grondwet waarin de burgerij de macht overnam. De Franse revolutie werd veroorzaakt doordat de klassenverschillen te groot werden, de situatie van de gewone man structureel niet verbeterde en omdat de Franse staat al twee jaar bankroet was. De verlichting en het liberalisme waren een extra impuls voor de Franse Revolutie.¹ De Franse Revolutie was een opstand tegen het Ancien Régime en zorgde ervoor dat de heerlijkheden werden opgeheven en vervangen door één algemeen lokaal bestuursmodel, de gemeente. Verder zorgde het voor de invoering van de burgerlijke stand, de opheffing van het leenstelsel en het tiendenstelsel. Daarnaast werden alle ambtelijke en adellijke titels afgeschaft en werd het gewoonterecht vervangen door de Code Napoléon.

Na de Franse Revolutie kwam Napoleon Bonaparte aan de macht. In 1799 wierp deze generaal de regering omver en verving die met het Franse Consulaat. Op 2 december 1804 kroonde hij zich, na een mislukte aanslag, tot keizer.. Napoleon werd verpletterend verslagen in de grote Volkerenslag en hij werd verbannen naar Elba.

Congres van Wenen

Nadat Napoleon verslagen was moest Europa opnieuw verdeeld worden. Dit gebeurde op het Congres van Wenen. Dat was een congres in 1814 en 1815 gehouden door de overwinnende mogendheden Pruisen, Oostenrijk, Rusland en Engeland. Reactionaire machten achtten een dergelijke herordening noodzakelijk, want de Franse Revolutie had die kaart hertekend. Europa werd opnieuw verdeeld. Het Koninkrijk der Nederlanden werd gesticht. De nieuwe orde zou echter niet lang stand houden. De ideeën van de Franse Revolutie hadden overal al wortel geschoten, en leidden tot staatkundige veranderingen. Het Osmaanse Rijk werd ontbonden, het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden viel uiteen en in Servië braken opstanden uit, wat de eerste barst vormde in de nieuwe constellatie.

In het Revolutiejaar 1848 zouden veel regeringen omver worden geworpen. In Italië en Roemenië werd een poging gedaan om een eenheidsstaat te stichten. In Pruisen vond de oprichting van het Frankfurter Parlement plaats. In Nederland zorgde Thorbecke ervoor dat er een Constitutionele monarchie kwam. De revoluties die in

1848 in Europa plaatsvonden zouden veelal mislukken, waarna de meeste liberale concessies weer teruggedraaid werden. Enkele verworvenheden, zoals het afschaffen van de lijfeigenschap in de gebieden waar dat nog niet was gebeurd en een grotere rechtszekerheid, bleven echter behouden. De pers won na het versoepelen van de censuur tijdens de revoluties aan invloed.

Industrialisatie op het vasteland en de arbeidersbeweging

Op het vasteland volgden na 1830 eerst België, Frankrijk en Pruisen Engeland in de Industriële revolutie. Omstreeks 1880 volgde aarzelend pas de rest van Europa. Veel Europese landen bleven voornamelijk agrarisch tot na de Eerste Wereldoorlog. Toen pas zette een grote industrialisatiegolf door. De gevolgen van de industrialisatie waren te zien in het proces van de snelle verstedelijking van voorheen relatief kleine dorpen en stadjes waar de nieuwe fabrieken kwamen. Verarmde plattelanders stroomden er massaal heen voor werk. Er ontstond daardoor een nieuwe sociale klasse: de arbeiders, oftewel het industriële proletariaat. De Industriële revolutie zou versneld worden door de eerste spoorwegen in het begin van de 19e eeuw. De spoorwegen zouden samen met de fabrieken het landschap ingrijpend veranderen. Aan het einde van de 19e eeuw zou ook de auto ontwikkeld worden, waardoor het landschap nooit meer hetzelfde zou zijn. De groei van de arbeidersbevolking, de concentratie in de steden en verbeteringen op het gebied van onderwijs maakten in de loop van de 19e eeuw een politieke beweging mogelijk, op socialistische of anarchistische grondslag. Tegen het einde van de eeuw begon de arbeidersbeweging in sommige staten een serieuze bedreiging voor de gevestigde orde te vormen.

Eerste Wereldoorlog

In 1914 breekt de Eerste Wereldoorlog uit. De oorlog had veel aanleidingen, onder andere de bewapening op grote schaal en de allianties die zijn gevormd. Het Duitse Keizerrijk was een laatkomer in het imperialisme en voelde zich achtergesteld in de verdeling van de koloniën. Verder kwamen er steeds meer sterk nationalistische stromingen op. Veel landen wilden hun eer herstellen en verloren gebieden terugveroveren. Duitsland had een sterk en gemoderniseerd landleger en was vol vertrouwen in het winnen van een oorlog. Oorlog werd daarnaast door nationalist, sociaal-darwinisten, militairen en andere groeperingen gezien als "zuivering". Door oorlog zou de sterkste cultuur (de eigen) overwinnen, en zouden "ziektes" als feminisme, homoseksualiteit, marxisme, socialisme en vrijmetselarij worden uitgebannen. Oorlog werd door sommigen dus als een remedie tegen maatschappelijke kwalen gezien. Oorlog zat erg diep in het maatschappelijk stelsel. Er werd regelmatig oorlog gevoerd tussen staten en was algemeen geaccepteerd. Het was dan niet verbazingwekkend dat alle landen enthousiast uitkeken naar een conflict, die volgens hun snel in het voordeel van het eigen land zou worden gedraaid.

Interbellum

De periode tussen de twee Wereldoorlogen is het interbellum (tussen oorlogen). In de Vrede van Versailles (1919) straften de winnaars Duitsland hard.^[29] De Duitsers kregen een rekening van 66 biljoen pond te betalen in gelijke delen, welke tot aan de jaren '80 zou moeten worden betaald. Ze perkten het leger van Duitsland enorm in, 100,000 manschappen en geen luchtmacht en een kleine vloot. Ook werd de

Volkenbond werd opgericht en er werden nieuwe staten erkend. In Rusland was het communisme aan de macht gekomen, de Sovjet-Unie zou ontstaan. Autoritaire ideologieën zoals communisme en fascisme kwamen op. Nationalistische leiders wilden het prestige van hun land herstellen. Zij vonden hun heil in diverse knokploegen die zich lieerden aan politieke bewegingen. Gematigden zaten klem tussen deze twee gewelddadige vuren. In veel landen werd de democratie dan ook door een autoritair regime vervangen. Er ontstonden fascistische regimes in Italië (Benito Mussolini; 1922), Duitsland (Adolf Hitler; 1933), Spanje (Francisco Franco; 1939, na de Spaanse Burgeroorlog) en andere landen als Hongarije. Vrouwen hadden de open plaatsen in fabrieken en werkplaatsen moeten invullen, dit vanwege de totale oorlog. Dit leverde hen een vrijheid op die ze vroeger nooit hadden gehad. Ze beseften dat ze veel mannenwerk best zelf konden doen, en kregen meer zelfvertrouwen. Vrouwen gaven na de oorlog hun positie niet op, waardoor het feminisme een enorme impuls kreeg.

De Tweede Wereldoorlog

Nadat Nazi-Duitsland met Italië een alliantie vormde en een non-agressiepact sloot met de Sovjet-Unie onder de naam Molotov-Ribbentroppact, startten Jozef Stalin en Adolf Hitler de Tweede Wereldoorlog. Op 1 september 1939 viel Nazi-Duitsland Polen binnen, op 17 september 1939 gevolgd door de Sovjet-Unie.^[30] Hitler had in de loop vanaf 1934, terwijl dit in Versailles verboden was, een behoorlijk leger opgebouwd. Ondanks het succes van het Duitse leger, werd het leger in december 1941 gestopt voor de poorten van Moskou. Tijdens deze periode begon Hitler de systematische genocide van 11 miljoen mensen in de Holocaust, waaronder de meerderheid van de Europese Joden. De oorlog liep hoog op tussen de As-mogendheden en de Geallieerden. De Geallieerden wonnen in Noord-Afrika en vielen Italië in 1943 binnen. In 1944 werd bezet Frankrijk binnengevallen. In de lente van 1945 werd Duitsland via het oosten binnengevallen door de Sovjet-Unie. De andere Geallieerden zouden hierna binnenvallen via het westen. Hitler pleegde zelfmoord en in mei werd de oorlog in Europa beëindigd.

Eigentijdse tijd (± 1945 - heden)

De periode na de Tweede Wereldoorlog wordt de eigentijdse tijd genoemd. Deze wordt gekenmerkt door de opkomst van moderne elektronica, een massacultuur in West-Europa, de oprichting van communistische dominantie in Oost-Europa tot ca. 1990 en een geleidelijk proces van Europese eenwording

De Koude Oorlog

Nog voordat in Europa de Tweede Wereldoorlog op 8 mei 1945 was geëindigd, werd de Conferentie van Jalta gehouden. Daar werd Europa in twee delen opgedeeld. Aan de ene kant het Oostblok met steun van de Sovjet-Unie en aan de andere kant West-Europa met steun van de Verenigde Staten. Het Oostblok en de Sovjet-Unie werden verenigd in het Warschaupact, wat ervoor zorgde dat de Sovjet-Unie veel invloed kreeg op de landen van het Oostblok. West-Europa en de Verenigde Staten werden verenigd in de NAVO.

In West-Europa begon een proces van politieke en economische integratie. Dit proces zorgde uiteindelijk voor de oprichting van de Europese Unie en de Raad van Europa. In de jaren 1980 verzwakte het communistische regime en Michail Gorbatsjov, de leider van de SU, begon de perestrojka en de glasnost, wat de invloed van de SU op Oost-Europa drastisch verminderde. In 1990 en 1991 viel de SU en alle daarbij behorende landen. De staten vielen uiteen. De grootste staat die uit de splitsing van de SU voortkwam was Rusland. De meest gewelddadige splitsing was in Joegoslavië, waar uiteindelijk Kosovo zich als laatste pas in 2008 van Joegoslavië zou afsplitsen.

De Europese eenwording

In 1992 werd het Verdrag van Maastricht getekend, waardoor de Europese Unie werd opgericht. Voortaan was de samenwerking in Europa niet alleen meer economisch, wat in de tijd van de EEG nog wel was. In 2002 kwam een Europese valuta in omloop; de euro. In 2004 werden er 10 staten aangesloten bij de Europese Unie en in 2007 nog twee. Voortaan had de Europese Unie 27 lidstaten. In 2004 werd de Europese Grondwet opgesteld, maar dit verdrag zou nooit van kracht worden.

Het dagelijks leven in de eigentijdse tijd

Het dagelijks leven in Europa veranderde enorm door een aantal technologische ontwikkelingen. Het huishouden werd vooral ingrijpend veranderd door de komst van de magnetron, de televisie, het internet en de computer. De infrastructuur werd veranderd door de komst van veel snelwegen, waarvan ook een hoop in de Tweede Wereldoorlog door Hitler waren aangelegd. De burgerluchtvaart kwam tot stand en ook het openbaar vervoer verbeterde. Zo werden de spoorwegen enorm verbeterd door de komst van de hogesnelheidstrein.

De gevolgen van de val van het communisme in Oost-Europa waren enorm voor de Oost-Europese landen en verschilden van land tot land. Dit was deels te wijten aan de verschillende transitie van een plan-economie naar een markteconomie en deels aan de mate van democratisering na de omwenteling. Zo onderging Polen van alle landen de hardste transitie van een plan-economie naar een markteconomie, maar koos het bewust om geen algemene zuivering van het communistische apparaat door te voeren. Inmiddels is die zuivering door de huidige rechtse regering wel ingezet. Hongarije en Tsjechië deden dat vrij snel na het ineenstorten van het communisme. Bijna alle landen voerden wel direct de democratische vrijheden in, dat wil zeggen persvrijheid, algemeen kiesrecht, enz. De bevolking, die grotendeels achter de omwentelingen stond, was aanvankelijk zeer enthousiast, maar dat enthousiasme werd enigszins getemperd toen ze de gevolgen van de nieuwe markteconomie ondervonden. Desondanks is er weinig nostalgie naar de periode vóór de omwenteling en is er een groeiende middenklasse in de meeste voormalige Oostblok-landen.

Ontleend aan: http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Europa

Enige wijzigingen over parlementarisme en algemeen stemrecht in andere industriële samenlevingen staan in tabel 13.3. Daarin is, zo goed en zo kwaad als het gaat, aangegeven sinds wanneer in de betreffende landen verantwoordelijkheid van ministers (of een gekozen president) aan een gekozen parlement, algemeen mannenstemrecht en algemeen vrouwenstemrecht gelden. Wanneer aan de eerste twee beginselen is voldaan, noemen politologen een bewind *democratisch*. (Deze naam is zo gek niet als wordt bedacht dat huishoudens lang als de fundamentele eenheid van een samenleving zijn beschouwd en mannen de hoofdkostwinner waren.) Ook zegt tabel 13.3 in hoeverre deze rechten nadien buiten werking zijn gesteld door een buitenlandse bezetting, een militair bewind of een eenpartijstelsel. De recente jaartallen voor de Oost-Europese landen zijn voorlopige gissingen.

Tabel 13.3 Parlementarisme en algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht in 24 industrielanden

Land	Parlementaire verantwoordelijkheid*	Algemeen mannenkiesrecht	Algemeen vrouwenkiesrecht	Militair bewind, eenpartijstelsel, bezetting	Aantal jaren 'democratie' in 1990
Australië	1892	1858	1902		98
België	1831	1919	1948	1940-1944	66
Canada	1867	1898	1920		92
Denemarken	1901	1917	1917	1940-1944	68
DDR**	1918	1867	1928	1933-1989	15
Duitsland (West)**	1918	1867	1928	1933-1948	56
Finland	1917	1907	1907	1940-1944	68
Frankrijk	1875	1848	1945	1940-1944	110
Hongarije	1990	1945	1945	1932-'45/1949-'89	3
Ierland	1923	1918	1922		67
Italië	1919	1919	1946	1925-1944	51
Japan	1912	1924	1946	1932-1951	38
Nederland	1848	1918	1922	1940-1944	67
Nieuw-Zeeland	1856	1879	1893		111
Noorwegen	1884	1898	1913	1940-1944	87
Oostenrijk	1918	1907	1918	1934-1944	61
Polen	1990	1921	1921	1926-1989	0
Spanje	1976	1869	1931	1868-1975	14
Tsjecho-Slowakije	1919	1919	1919	1938-'44/1948-'89	20
USSR	1990	1917	1917	1917-1989	0
Verenigd Koninkrijk	1832	1918	1928		72
Verenigde Staten	1789	1870	1920		120
Zweden	1917	1908	1919		82
Zwitserland	1848	1848	1971		142

* Of gekozen president

** Meegerekend is de toestand op het grondgebied van een staat alvorens die staat werd gesticht

Bronnen: Christopher Hewitt, 'The Effects Political Democracy and Social Democracy on Equality in Industrial Societies: a Cross-National Comparison', *American Sociological Review*, 42 (1977) 450-464, p. 457; Ruth Legar Sivard, *Women ... A World Survey*, World Priorities, Washington, 1985, p. 28; aanvullingen uit naslagwerken

Op de manier van tabel 13.3 is van alle industrielanden Zwitserland het langst democratisch; het is wél het laatste industrieland waar algemeen vrouwenstemrecht werd ingevoerd. Ná Zwitserland komen wat aantal jaren 'democratie' betreft, de Verenigde Staten. Dit cijfer moet met een korrel zout worden genomen omdat tot de jaren zestig van de vorige eeuw negers, circa tien procent van de bevolking, *de facto* voor het merendeel van stemrecht waren uitgesloten. Australië, Canada en Nieuw-Zeeland, overzeese gebieden

van het Verenigd Koninkrijk, hadden eerder algemeen mannen- en vrouwenstemrecht dan het Verenigd Koninkrijk zelf. Alhoewel het verschil in aantal jaren democratie tussen Nederland en de landen onder haar in de rangorde groot is, behoort Nederland tot de onderste helft van de rangorde van industrielanden naar aantal jaren 'democratie'. De komst van ministeriële verantwoordelijkheid en algemeen stemrecht mag in Nederland vreedzaam zijn geweest, ze is wel traag verlopen. In de landen waar deze regelingen eerder ingang hadden gevonden, ging dat niet altijd met geweld gepaard. Hoe dit ook zij, algemeen stemrecht betekent een rationalisering van de politiek, want het leidt tot overheidsmaatregelen waarbij sterker met de voorkeuren van alle bewoners van een land rekening wordt gehouden.

Vergelijking van jaartallen

Tabel 13.7 toont wanneer in Nederland en in enkele andere industrielanden het eerst van staatswege regelingen zijn ingevoerd die het levensonderhoud veilig stellen van mensen die te oud zijn om te werken, aan een ziekte lijden, werkloos zijn geworden, dan wel een bedrijfsongeval is overkomen.

Tabel 13.7 Jaar van invoering van wetten die verzekeringen van staatswege inhouden in zes Europese landen plus Japan en de Verenigde Staten

Land	Ongevallen	Ouderdom	Werkloosheid	Ziekte
België	1903	1924	1920	1944
Duitsland	1884	1889	1927	1883
Frankrijk	1898	1910	1967	1930
Japan	1911	1941	1947	1922
Nederland	1901	1947	1949	1930
Verenigd Koninkrijk	1897	1908	1911	1911
Verenigde Staten	1911	1935	1935	1965
Zweden	1901	1913	1934	1891

Bronnen: US Department of Health, Education and Welfare, *Social Security Programs Throughout the World*, 1975, HEW, Washington, 1976; de jaartallen zijn vergeleken met P. Flora en J. Alber, 'The Development of Welfare States in Western Europe', p. 37-80, in: P. Flora en A.J. Heidenheimer (eds.), *The Development of the Welfare State in Europe and America*, Transaction, New Brunswick, 1981; bij ongerijmdheden zijn nationale naslagwerken geraadpleegd

In vergelijking met andere Europese landen valt op dat Nederland laat was. In Duitsland werden deze wetten het eerst ingevoerd, in de jaren tachtig van de negentiende eeuw onder Bismarck, de rijkskanselier die het met de vrijheid van vereniging niet zo nauw nam en bij de Socialistenwet van 1878 de politie machtigde verenigingen van de sociaal-democratische arbeidersbeweging te ontbinden. Het Verenigd Koninkrijk, het land dat als eerste industrialiseerde, volgde op een afstand van twintig jaar.

Ontleend aan: Ultee, W.C., Arts, W.A., & Flap, H.D. (2003). *Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen, Martinus Nijhoff, p. 279.